

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 10 Issue 4, p. 167-187, June 2018

DOI Number: 10.9737/hist.2018.614

El Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde Devlet-Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kritiği *A Historical Critique of the State-Tribal Relationship and Its Reflections in the Shadow of the First World War: The Example of the Al-Aneze Tribe*

Dr. Ramazan SONAT
(ORCID: 0000-0002-7189-5783i)

Öz: Bu çalışma ağırlıklı olarak Suriye ve Irak'ta ikamet eden El Aneze Aşireti'nin I. Dünya Savaşı sırasında cephe gerisinde sebep olduğu asayiş problemlerini ve bu problemlere karşı Osmanlı devlet aygıtının gösterdiği reaksiyonları Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri doğrultusunda açıklamayı hedeflemektedir. Bu konu kapsamında ayrıca anı türüne başvurularak El Aneze Aşireti'nin bulunduğu noktalarda diğer aşiretler üzerindeki gücü ve cephe gerisinde neden olduğu asayiş sorunlarının oluşumunda dış tesirlerin hangi oranda etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: El Aneze, Suriye, Irak, I. Dünya Savaşı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

Abstract: Based on The Ottoman Archives of the Prime Minister's Office, this article aims to explain public order problems caused by Al Aneze tribe that resided in Syria and Iraq regions during the First World War and the reactions of the Ottoman Empire against these problems. Additionally, in this context by examining memoirs, this article tries to explain the power of the Al Aneze tribe on the other tribes who lived in the places where the Al Aneze Tribe was located and the effects of external powers on the public order problems.

Keywords: Al-Aneze Tribe, Syria, Iraq, World War I, The Ottoman Archives of the Prime Minister's Office.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı, üzerinden bir asır geçmesine rağmen hala bilim camiası arasında canlılığını koruyan bir konu olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle yüzüncü yıl dönümü münasebetiyle son yıllarda hem Avrupa'da hem de Türkiye'de çeşitli etkinlikler ile anılan bu savaş ayrıca farklı disiplinlere mensup araştırmacıların çalışmalarına konu olması açısından da büyük bir ehemmiyet arz etmektedir. Ancak önemle vurgulanması gerekir ki ifade edilen çalışmaların özellikle Türkiye bazında multidisipliner bir yaklaşımdan yoksun olarak genel anlamda cephe hattına odaklanması bu bağlamda cephe gerisinin birtakım istisnai konular - özellikle Ermeni meselesi- dışında ihmal edilmesi savaşın farklı boyutları ile ele alınıp anlaşılmasını güçleştiren en önemli problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira Osmanlı Devleti ekseninde bakıldığında; savaş sırasında birçok cephede mücadele etmek zorunda kalan bir devletin cephe gerisinde yaşadığı problemlere, bilhassa asayiş sorunlarına karşı nasıl çözümler ürettiği ve bu problemlere karşı ne tür reaksiyonlar gösterdiği konuları bugün hala gizemini korumaktadır¹. Nitekim bu çalışmada, ağırlıklı olarak Suriye ile Irak sınırları

¹Osmanlı Devletinin cephe gerisinde karşılaştığı asayiş sorunlarına yönelik çözümlenmeleri temel olarak "sürgün" kavramı etrafında şekillenmiştir. Savaş boyunca özellikle cephe hatlarına yakın mntikalarda bulunan nüfus grupları

içerisinde meskûn olan El Aneze Aşireti'nin savaş sırasında ilgili noktalarda sebep olduğu asayiş sorunlarına karşı Osmanlı devlet aygıtının nasıl bir yaklaşım sergilediği ve mevcut güvenlik açığını ortadan kaldırabilmek için ne tür önlemler aldığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ekseninde ortaya koyularak yukarıda ifade edilen sorunsalın çözümlenmesine bir nebze de olsa katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda da ilgili süreç içerisinde bilhassa İstanbul ile yerel yönetim birimleri arasında gerçekleştirilmiş olan telgraf yazışmaları ön plana çıkarılarak cephe gerisinde yaşanan hadiselerin merkez ile taşra ilişkilerine nasıl yansdığı üzerinde durulacaktır.

İsyancı Bir Arap Aşireti ve I. Dünya Savaşı'ndaki Faaliyetleri

Anayurdu Yemâme² olan ve İslamiyet'in doğumundan yaklaşık bir asır önce –bazı görüşlere göre sonra- otlak bulmak maksadıyla Fırat Nehri kıyılarına doğru göç eden El Aneze Aşireti esasen XVII. yüzyıla kadar tarih sahnesinde etkili bir figür olarak yer almamıştır. Ancak bu süreçten itibaren Şammar Aşireti³ ile beraber özellikle Suriye'de Osmanlı devlet

din ve inanç farkı gözetilmeksizin güvenliğe dayalı sebepler öne sürülerek ifade edilen kavram ekseninde bir çeşit zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Yapılan bu zorunlu göç işleminde de birtakım koşullar –ilgili uygulamaya dâhil edilen grupların niceliği ve niteliği- ön plana tutularak gerçekleştirilen işin meşruiyeti sağlanmaya çalışılmıştır. Bu konuda yapılmış bazı çalışmalar için bkz: Süleyman Beyoğlu, “Ermeni Propagandasının Gölgelediği Gerçek: Tehcir Kanunu ve I. Dünya Savaşı'nda Arap Tehciri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 11, (İstanbul 2004), s. 31-52; Fuat Dünder, *İtihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 92-vd; Mustafa Özdemir, “I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti Tarafından Gerçekleştirilen Rum Tehciri”, *ÇTTAD*, VI/14, (2007 Bahar), s. 27-40; Turgay Akkuş “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Bursa'da Sevk ve İskân Uygulamaları ve Sonuçları”, *OTAM*, 23, (2008), s. 1-52; Cengiz Mutlu, “Balkan Savaşları'ndan Lozan Konferansı'na Osmanlı Devleti'nde Rumların İç ve Dış Göçleri”, *History Studies*, Vol., 4, Issue 2, (July 2012), s. 263-266; Abdullah Lülecî, “Osmanlı Devleti'nde Ayrılmış Faaliyetlere Bir Örnek: Rum Casuslar (1914-1918)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, S. XXXI, (Eylül 2017), s. 113-130; Burhan Sayılır, “Çanakkale Kara Savaşları Sırasında Casusluk Olayları ve Türklerin Aldıkları Tedbirler”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, S. 8, (Ağustos 2006), s. 101-102; Abdullah Lülecî, *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri (1914-1918)*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Ocak 2014, s. 196-198. Osmanlı Devleti ilgili süreçte bu sürgün uygulamasını yalnızca kendi vatandaşlarına tatbik etmemiştir. Bu kapsamda savaş halinde bulunduğu devletlerin kendi sınırları içerisinde bulunan unsurlarını “muhasım devlet tebaası” addederek onları birtakım gerekçeler doğrultusunda demiryolu ve cephe hatlarından uzak asayişin daha iyi temin edilebildiği Anadolu'nun iç kısımlarına teb'id etmiştir. Bu konuda yapılmış kapsamlı bir çalışma için bkz: Ramazan Sonat, *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devletinin Muhasım Devlet Tebaası Politikası (1914-1918)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2014. Cephe gerisinde karşılaşılan asayiş problemlerinin oluşumunda firari askerlerin faaliyetleri de büyük bir rol oynamıştır. Firari askerlerin iç güvenliği tehdit edecek seviyede başta eşkıyalık olmak üzere birçok suçta karışması üzerine birtakım tedbirler alınmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Hakan Yaşar, “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32, (2016 Bahar), s. 5-41; Mehmet Beşikçi, “Birinci Dünya Savaşı'nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması”, *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Edit., Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (İstanbul 2010), s. 147-171; Mehmet Beşikçi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 267-vd.

²Suudi Arabistan'da yer alan bu noktanın Arap yarımadasını oluşturan Necid, Hicaz gibi müstakil bölgelerden birine ait olduğu veyahut bunlardan bağımsız bir mıntıka olduğu konusunda farklı görüşler yer almaktadır. Bu konuda bkz: Mustafa L. Bilge, “Yemâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, (2013), s. 399.

³Ağırlıklı olarak Bağdat ve Musul çevresinde meskûn olan bir Arap aşiretidir. Ancak zamanla kolları Mardin, Diyarbakır ve Suriye'nin belli alanlarına kadar uzanmıştır. Ayrıca geniş bir alana yayılması nedeniyle de XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bulunduğu noktalarda Aneze ve bilumum diğer aşiretler ile ciddi bir hâkimiyet mücadelesi içerisine girmiş ve Osmanlı devlet aygıtının buralarda etkisizleşmesine sebep olmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Köksal, “Giritli Sırrı Paşa'nın Bağdat Valiliği”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/1, (Yaz 2014), s. 214-222; Bayram Nazır, “İrak'taki Aşiretler Hakkında Osmanlı Devlet Adamlarının Gözlemleri”, *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, (Bahar 2008), s. 5-20; Oktay Bozan, “20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Millî Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33 (2): 96 (2017), s. 5-vd; Oktay Bozan, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Mardin

aygıtının çok iyi ilişkiler kurduğu önemli oymakları yerlerinden edip nüfuz alanını genişletmeye çalışması ile dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Bu gelişme üzerine Anezelilerin etkinliklerini azaltabilmek için yaşadıkları alanlara Türk oymakları yerleştirilmeye çalışılmış fakat bu girişimde başarılı olunamadığı gibi ilgili aşiretin Şammarlıları Fırat'ın öte tarafına itip hâkimiyet alanını genişletmesi ile daha büyük problemlerle yüzleşmek zorunda kalınmıştır. Zira Anezeliler XVIII. yüzyılın başından itibaren faaliyetlerini arttırıp mevcut durumları sebebiyle devlet adamları için zorlu görev yerleri olarak addedilen Suriye ve Irak'ta⁴ çok ciddi asayiş problemlerine sebep olmuşlar ve buralarda bulunan diğer aşiretleri yerlerinden çıkartmaya devam etmişlerdir. Öte taraftan da XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile beraber Halep ve Bağdat gibi önemli noktalara saldırı gerçekleştirebilecek potansiyele ulaşarak Osmanlı devlet aygıtı tarafından ciddi bir tehdit unsuru olarak algılanmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler karşısında zaman zaman başıbozuk⁵ adı verilen paralı milisler kullanılarak zaman zaman da Halep Valisi Ömer Paşa ve Bağdat Valisi Midhat Paşa gibi üst düzey devlet adamları devreye sokularak mevcut tehdit unsuru bertaraf edilmek istenmiştir. Fakat bu girişimler sonucunda Anezelilerin etkinlikleri iç dinamiklerin mevcut noktalarda merkezi devlet sisteminin aleyhinde tekâmül etmesi nedeniyle tam manasıyla nihayete erdirilememiştir. İlgili husus da XX. yüzyıla girilirken Osmanlı devlet aygıtının Suriye ve Irak'taki varlığının gittikçe zayıflamasına ve problemleri bir şekilde bürünmesine neden olmuştur⁶.

Osmanlı devlet aygıtının Suriye ve Irak'taki varlığının zayıflaması Aneze Aşireti'ne ilgili noktalarda daha rahat hareket edebilme imkânı sağlamıştır. Nitekim bu serbestlik içerisinde

Sancağında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri ve Ermeni Olayları, *SBARD*, S. 25, Yıl 13, (Bahar 2015/1), s. 89; Cengiz Kartın, "Binbaşı Noel'in Hava Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Arşivlerindeki Gönderilerinde Kürt-Ermeni Münasebetleri", C. 5, *Yeni Türkiye*, (2014), s. 3888-3889; Selçuk Günay, "II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu İle Kuzey Irak'ta Aşiret Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 2, (1995), s. 105-vd; Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tespitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011, s. 81, 89, 92; Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*, Eren Yayınları, İstanbul 1998, s. 76-77. Ayrıca İngiliz belgelerinde Şammar Aşireti'ni tanımlamak için şu cümleler kullanılmıştır: "Göçmen konfederasyonlarla ilgili konumuzu bitirmeden önce, **Cebel-i Şammar** olayından bahsedilebilir. Bu çok büyük göçmen grup, Bağdat'ın biraz kuzeyinden Nusaybin'e kadar olan hatta, iki nehrin arası boyunca ülkede gezinmektedir. Bir çoğunun kış aylarında Bağdat'ın güneyindeki sıcak otlaklara gelme adeti vardır. Bunlar, 1917 sonbaharında binlerce çadır halinde karşımızda belirdiler. Fırat'tan Dicle'ye uzanan güçlü bir askerî kordon eksikliği yaşarken, yaklaşan herkesi vurmakla görevlendirilmiş olan hiçbir güç böylesi bir aşiret göçünü engelleyemedi; göç, sanki doğa kanunlarına uyan bir med cezir hareketi gibi ilerlemekteydi ve biz de Kral Knud'un yaptıklarını örnek almaya kalkışmadık. **Cebel-i Şammar**'a otlaklar tahsis edildi, kendilerine yiyecek ve erzak verildi; beklenebileceği üzere kendilerini idare ettiler ve bir zaman sonra, çok az bir kısmı hariç, tamamı kuzeye döndüler. Kuzeyde vakit kaybetmeksizin Türklere katıldılar –gerçekten de başka yapabilecekleri bir şey yoktu- ve geçen yaz boyunca Osmanlı kuvvetlerine gülünç denilebilecek derecede az bir yardımda bulundular. Kışın ilk soğuk dokunuşu onları tekrar bizim sinemize geri getirecekti; fakat Mezopotamya ve Suriye'deki ilerleyiş onları Türk yetki alanından kurtaracaktır". *Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-1918, İngiltere Devlet Arşivi Raporu*, Der., Ali Satan, Çev., Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2016, s. 63.

⁴Mert Can Erdoğan, "Osmanlı Taşrasında Kriz ve Dönüşüm: XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Musul, Şam ve Bağdat Eyaletleri", *Uluslararası 1. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri*, C. II, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, (Ankara 2014), s. 203.

⁵Osmanlı Ordusunun özellikle savaş dönemlerinde yararlandığı gönüllü birliklere verilen isimdir. 1843 yılında ordunun yeniden düzenlenmesi sırasında yardımcı kuvvetlerden bağımsız olarak teşkilat bünyesine dâhil edilen bu grup içerisinde birçok etnik unsur yer almıştır. Başbozuk adı verilen birliklerden her ne kadar 1854-56 ve 1877-1878 Rus savaşlarında faydalanılmak istense de ilgili grupların yapılarından ötürü bu durum pek mümkün olamamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Abdülkadir Özcan, "Başı Bozuk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, (1992), s. 130.

⁶Abdülkerim Özaydın, "Aneze", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, (1991), s. 195-196; Abdullah Saydam, "Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1993), s. 245-vd.

Anezeliler, Şammarlılar ile birlikte Suriye ve Irak'ta yer alan diğer aşiretlere saldırılar düzenleyerek kendi hâkimiyet alanlarını genişletmeye devam etmişlerdir. Bu durum da aşiret-devlet ilişkisinde büyük bir kırılmaya sebebiyet vererek ikili ilişkilerde belirleyici role sahip devlet aygıtının kontrolü kaybedip hâkimiyeti yavaş yavaş yerel unsurlara devretmesi ve aşiret kavramının artık egemen öge olarak ortaya çıkması ile neticelenmiştir. Nitekim Ziya Gökalp, Anezelilerin başını çektiği bu aşiret oluşumunun ilgili noktalarda sebep olduğu sosyal problemleri tanımlamak için şunları ifade etmiştir: “Çöl demek, ‘Şammar’ ile ‘Aneze’ demektir. Bu iki muazzam ve yağmacı Arap aşireti, çölün silahlı hâkimleridir. Bugün Irak çölü, Şammarlıların Şam çölü ise Anezlilerin elindedir. Bu iki aşiret, çölün mamur yer ile temas eden ve mamur yeri haraca bağlayan iki seferber ordusudur. Malumdur ki herhangi seyyar bir aşiret ya nefsinin müdafaa için yahut başka aşiretlerden ‘huve’ almak ve vermedikleri takdirde sürülerini yağma etmek için daima seferberlik hayatı yaşayan bir ordu gibidir. Bu ordu daima çöl ağzında bulunan köylere hücum ederek sürülerini yağmalar. Bu vaziyetin en tabii neticesi, bu köylerin, silahlanarak yerleşiklikten bedeviliğe dönmesidir. Silahsız bir halk, silahlı bir orduya komşu olarak yaşayamaz”⁷.

Aneze Aşireti'nin bulunduğu noktalarda devlet aygıtının rolünü üstlenmesinde ise aşiretin sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik yapısı oldukça etkili olmuştur. Bazı kaynaklarda aşiretin etkinliğini ortaya koyabilmek için aşiretin nüfusu 100.000'i eli silah tutan erkek olmak üzere 600-700 bin olarak verilmiştir⁸. Bazı kaynaklarda ise araştırmacılar aşiretin yaklaşık 800.000 bin çadırdan meydana geldiğini ve savaşa kabiliyetinin de son derece yüksek olduğunu tespit etmişlerdir⁹. İlaveten Anezelilerin ikamet sahalarındaki gücü 1904 yılında Hicaz demiryolunun ilk kısmını teşkil eden Şam-Maan¹⁰ hattının açılışına askerî teknik aza olarak tayin edilen Auler Paşa'nın anısında şu cümlelerle tasvir edilmiştir: “Hicaz demiryolunun geçtiği bölgenin tamamında göçebe bedevilere rastlarız. En mühim kabile Aneze bedevileridir. Atlar, develer, koyunlar ve keçilerden oluşan büyük sürüleri ile Şam-Mekke arasında kalan tüm bölgede dolaşırlar. Kışın çadırlarını Suriye ve Arabistan çöllерinin otlaklarında kurarlar. Yazın sürüleri için yem ve su aramak üzere çölün kenarına ekili alanların yakınına göçerek Şam'a ve Şam'ın daha kuzeyine gelirler”¹¹.

Aşiret kavramının egemen öge olarak devlet aygıtının rolünü üstlenmeye başlamasının ardından Aneze Aşireti'nin ikamet ettiği noktalarda bulunan yerel yönetim birimlerinden İstanbul'a ilgili aşiretin asayışı bozan eylemleri ile alakalı bilgiler akmaya başlamıştır. Bağdat Valiliğinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 4 Kanun-i Sani 1321 (17 Ocak 1906) tarihli telgrafta, Suriye ile Bağdat arasında gidip gelen posta sürücülerine Suriye Vilayeti sınırları içerisinde Zor Sancağına tabi Aneze Aşireti'nin Elfedai fırkaları tarafından bir saldırı gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Serasker imzası ile kaleme alınan 23 Mart 1324 (5 Nisan 1908) tarihli diğer yazıda, Aneze Aşireti'ne mensup bir grubun Alizat Aşireti üzerine saldırı gerçekleştirip eşya ve hayvanları gasp ettikten sonra Zor ve Bağdat istikametlerine dağıldığının Zor Müfrezeye Binbaşılığından bildirildiği bunun ardından Adana ve Halep Fevkalade Kumandanlığı Vekâletinin yazısı ile ilgili grubun takibatının görev ve yetki alanı içerisinde yer alması nedeniyle 6'ncı Ordu Hümayun Kumandanlığına beyan edildiği ifade edilmektedir. Harbiye Nezaretinin 8'nci Kolordu Kumandanlığının 14 Temmuz 1328 (27 Temmuz 1912) tarihli telgrafına atfen Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 17 Temmuz 1328 (31 Temmuz 1912)

⁷Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında*, s. 140.

⁸Auler Paşa, *Hicaz Demiryolu İnşa Edilirken –I, Çev., Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017*, s. 16.

⁹Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde*, s. 76.

¹⁰Suriye'nin güneyinde yer almaktadır. Paşa, *Hicaz Demiryolu*, s. xi.

¹¹Paşa, *Hicaz Demiryolu*, s. 11-12.

tarihli başka bir yazıda ise Aneze urbanının tardı (uzaklaştırılması) için geçici olarak Urfa'dan Halep'e sevk olunan müfrezenin görevini tamamladıktan sonra yerine iade edildiği anlatılmaktadır¹².

Öte taraftan Osmanlı devlet aygıtının Suriye ve Irak'ta zayıflamasına neden olan Aneze Aşireti'nin ilgili süreçte faaliyetlerinin şekillenmesinde yalnızca şahsi meseleler değil aynı zamanda bu aşiretin yabancı tesirine açık hale gelmesi oldukça etkili olmuştur. Özellikle Lawrence başta olmak üzere seyyah, arkeolog, doktor, mühendis vb. sıfatlara sahip Batılıların ilgili noktalarda Aneze veya diğer aşiretlerle münasebetleri¹³, onları etkilemeye yönelik girişimleri Osmanlı devlet aygıtının aşiretler üzerindeki nüfuzunun zayıflamasına neden olmuştur. Nitekim bu konuya örnek teşkil etmesi bakımından; Refik Halid Karay'ın *Gurbet Hikâyeleri Yer Altında Dünya Var* isimli eserinde ünlü İngiliz casusu Lawrence'in Suriye, Irak ve Anadolu coğrafyası üçgeninde icra ettiği faaliyetler ve Aneze Aşireti başta olmak üzere buralarda yer alan aşiretlerle ilişkileri şöyle ilginç bir hikâye ile takdim edilmektedir¹⁴:

"İşte Lavrens'i tanıyan adam!" dediler ve uzaktan çadırımıza doğru gelen siyah sakallı, kırk beşlik bir Bedeviyi işaret ettiler.

Daha o zaman Lavrens, Londra civarında bir çocuğu ezmek için motosikletini ağaca çarpıp kafatası yarılarak ölmemişti. Dediğim 1929 senesi... Karkamış harabeleri civarındaki büyük tren köprüsünün yanında, bir haftadan beri, Suriye hükümeti hesabına Fırat'ın döktüğü suyu ölçmekle meşguldük. Bilirsiniz ya, Millî Mücadele sırasında bu köprü'nün bir ayağını Türk çeteleri dinamitle atmışlar, düşman sevkiyatını güçlüğe uğratmışlardı.

Mühendis o gün hesabının neticesini bildirdi: Nehir dakikada 2750 metreküp su döküyordu.

Çadırımıza giren Bedevi dedi ki:

"Bu bahardaki suyun miktarıdır, Anadolu'da karlar eridiği zaman Lavrens, güz mevsiminde ölçmüştü, iyi hatırlımdır, 2900 küsur bulmuştu."

Aramızdaki bir Kürt ağası:

"Hacı Kasım, Lavrens'in adını anmadan laf edemez!" diye gülüyordu.

"Hakkı var," diye sahabet ettim. "Öyle bir adamı tanıdıktan sonra elbette sık sık lakırdısı geçer. Ee, söyle bakalım Hacı Kasım, Lavrens buralarda ne yapardı, nasıl yaşardı?"

Bir sigara uzattım. Güğümde kaynaya kaynaya katran rengini ve acı mahbup dediğim Mısır Çarşısı ilacı çeşnisini almış olan Arap kahvesi hülasasından kulpsuz fincanına birkaç yudum döktüler. Hararet kesmek ve kalbin atışını nizâma sokup insanı ferahlatmak için sıcak iklimlerde bundan faydalı içki yoktur. Bir o, bir de meyan kökünden yapılma köpüklü su: Sus.

¹²Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Perakende Evrakı, Askerî Maruzat, 255/43. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. Y. PRK. ASK.) olarak kısaltılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti, Tesrî-i Muâmelât ve Islahat Komisyonu Muâmelât, 214/40. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. TMIK. M.) olarak kısaltılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi, 160/66. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. MUI.) olarak kısaltılmıştır.

¹³Bu konuya örnek teşkil etmesi bakımından; Birinci Dünya Savaşı sırasında Suriye Vilayeti'nin güneyinde (Havran, Dera, Aclun ve Busr-ı Eski Şam) subay olarak görev yapan Selahattin Günay'ın anısında aşiretlerin içerisine sızan İngiliz ve Fransızlardan bahsedilmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Selahattin Günay, *Bizi Kimlere Bırakıp Gidiyorsun Türk?, Suriye ve Filistin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 87-88.

¹⁴Refik Halid Karay, *Gurbet Hikâyeleri Yer Altında Dünya Var 2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009, s. 60-64.

Lavrens de bu kahveden severdi. Umumi Harpten önce Karkamış'a bir İngiliz heyeti gelmişti, harabeleri kazmak, antika aramak için... Ben o heyetin delili, rehberi ve vekilharcı idim. İşte Lavrens de heyetin içinde idi, arkadaşı Vood'la beraber...

Fakat onun işi gücü etrafı dolaşmaktı. Başını alır, gider, akşamlara kadar sıcak çözü adım adım, çadır çadır gezer; önüne çıkan Bedevi aşiretlere uğrar, konuşur, Arapçayı biraz daha iyi öğrenmiş olarak dönerdi. Döner ve geceleyin karpit lambası altında Arapça yazar, çizer, sabahı ederdi.

"Yemen imamına kâtip mi olacaksın?" derdim.

Şu cevabı verirdi: "Uulübül ilm velev hissin!"

Çok uzaklara atla gideceği gün beni de yanına alırdı. Cebeli Abdülaziz'e, Sincar Dağları'na, Dicle'ye böyle gitmiştik. Aneze, Şammar, Mevalî, Hadîdî gibi göçmen, Bû Assaf, Baggare, Bû Şaaban gibi yarı yerleşik ne kadar aşiret varsa hepsiyle tanışmış, yemeklerini yemiş, çadırlarında gecelemiş, gazvelerini seyretmiş, masallarını dinlemiş, türkülerini ezberlemişti.

Lavrens'in neşeli olduğu zamanlar da vardı. Hiç unutmam, bir gece barakalarında bir eğlence tertip etmişlerdi, içlerinden birinin, bir lordun isim günüyümüş... Bütün yemekler, sandıklarla İngiltere'den gelmişti. Kazlar, balıklar, tatlılar; çörekler, yemişler... Hatta ekmekleri bile! Yarı sarhoş olmuşlardı. Beni geç yatağımdan kaldırıp yanlarına çağırdılar:

"Şu siyah saçını, sakalını bir dakikada aka çevireyim mi? Ama, bir daha, kara çıkmamak şartıyla!"

Bunu diyen Lavrens idi. "Lavrens" dedim, "onu, yaşarsam, Allah yapacak, bırak kendi haline!"

Cebinden beşer liralık iki İngiliz kimesesi çıkardı:

"Öyleyse, aç göğsünü! Şu bir tutam kılı aklaştıracam."

Açtım, on İngiliz altını ile bir sürü koyun alabilirdim.

Bavulundan bir şişe getirdi, içindekinden bir tabağa döktü, bir fırça ile göğsüme sürdü. Kollarım bembeyaz kesilmişti ve tuhaf hâlâ da beyazdır, daima beyaz çıkar... Saçım sakalım simsiyah olduğu halde... İşte, Lavrens'in ömrümce sürecek olan damgası!

Fakat size daha acayip bir hikâyesini anlatacağım, bir falcı hikâyesini:

Gene bir gün ikimiz de maşlahlı, at gezintisine çıkmıştık. Fırat'ı bir yakadan ötekine geçmek için kullanılan gemilerden birine girdik. Bu kaba, hantal, mavna omuzda bir tabut gibi döne kıvrıla ve gıcırdaya gıcırdaya, sırık kuvvetiyle nehri aşmaya çalışırken yanımdakinin meraklı olduğunu bildikleri için bize dediler ki:

"Şu kenarda bağdaş kurup oturan Arap iyi fala bakar."

Lavrens "Çağır, yanımıza gelsin!" dedi. Bedeviye selendim; fakat o, yerinden kımıldamadı, sert bir suratla cevap verdi:

"Siz buraya gelin!"

Ben kızacak oldum. İngiliz tınmadı, kalktı, sallanan gemide, esneyen ince tahtalardan aşarak falcının yanına gitti. Tabii, ben de arkasından.

Falcı yüzüme bakmıyordu bile... Lavrens'in önüne sürdüğü mecidiyeye de elini sürmedi. Koynundan bir torba çıkardı, içi incecik kum dolu bir torbacık... Bunu yere serdi, düzeltilti, sonra şehadet parmağının ucu ile üzerine birtakım çizgiler çekmeye başladı. Çölde, fırtınalardan sonra gördüğümüz yılan derisi menevişleri gibi acayip, süslü, kararsız çizgiler... Dünkü gibi hatırımdadır, hem bunları çiziyor, hem de şöyle söyleniyordu:

'Kan! Gazve! Altın.'

Lavrens, genç yüzünün taze neşesiyle dinliyor, gülümsüyordu.

'Yâ emir! Döktüğün kan, yaptığın gazve, saçtığın altın Fırat gibi boşa akıyor.'

Bedevi, birden elini kafasına götürdü:

'Bir çocuk sana bela getirecek... Başını koru!'

Ve parmağıyla alınının çatısını işaret ediyordu. Vücudumda bir ürperme dolaştı; tekrar İngiliz'in yüzüne baktım: Hâlâ gülümsüyordu, fakat başka türlü, acı bir bükülüşle... O kadar ki falcının tesirinden kurtarmak lüzumunu duydum, usulcacık:

'Sizi bir aşiret emirinin oğlu sandı, ona göre bir şeyler uydurdu!' dedim.

Lavrens, Fırat'ın sonsuz boşluklar, kavruk tepeler arasından devrile devrile akan toprak renkli sularına dalmıştı. Neden sonra şu cevabı, verdi:

'Doğru bildi. Ben dünyadaki en büyük aşiret emirinin manevi oğluyum!'

Çadırdaki arkadaşlarla beraber söyleştik:

'Evet, doğru bilmiş. Lavrens, İngiliz kralının manevi oğlu idi. Döktüğü kan ve altın da boşa gitti!'

Hacı Kasım, acı kahvesinden bir yudum daha içerek itiraz etti:

'Fakat falcının kum üstündeki çizgilerden okuduğu alın yazısının son kısmı çıkmadı, daha alınının çatısı ikiye bölünmedi!'

Osmanlı merkezi otoritesinin Irak ve Suriye'de zayıflamasına paralel olarak Anezelilerin saldırıları Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte daha fazla artış göstermeye başlamıştır. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Halep Vilayeti ve Zor Mutasarrıflığına çekilen 29 Mayıs 1330 (11 Haziran 1914) tarihli şifreli telgrafta; Halep, Bağdat ve Zor arasında gidip gelen posta arabalarına gerçekleştirdikleri saldırılarla ün salmış olan Anezelilerin Harran ve Rakka kazalarına gelerek buralarda ciddi tahribata sebep oldukları bunun üzerine ilgili noktalarda bulunan aşiretlerin isyanlarına mani olmak ve Aneze ile Şammar arasında meydana gelmesi muhtemel bir çatışmaya karşı koymak maksadıyla onların üzerlerine bir müfreze sevk edildiği ifade edilmektedir. İlgili telgrafın devamında ise müfreze mevcudunun çatışmayı engelleyebilecek miktarda olmaması ve Viranşehir'e bağlı aşiretlerin de çatışma sırasında kısmen bir tarafa kısmen de öbür tarafa katılacaklarının şüphesiz bulunması nedeniyle Anezelilerin Zor Sancağına iadeleri Urfa ve Zor mutasarrıflıklarından koordineli bir şekilde talep edilmiştir. İlgili istek üzerine bu sefer Zor Mutasarrıflığı Dâhiliye Nezaretine 30 Haziran 1330 (13 Temmuz 1914) tarihinde bir yazı göndererek hem Urfa Mutasarrıflığı ile gerçekleştirdiği haberleşme neticesinde alınacak karşılıklı önlemleri hem de askerî birimlerden elde edilen bilgiler doğrultusunda Şammar Aşireti ile herhangi bir çatışmanın mümkün gözükmemesini öne sürüp Aneze Aşireti'nin iadesine muhalif bir tutum takınmıştır. Ayrıca mutasarrıflığın böyle bir tutum takınmasında Aneze gibi büyük bir aşiretin sevki için ciddi manada kuvvet gerekmesi ve yer değiştirme hadisesinin ilgili aşireti mağdur

duruma düşürme ihtimali etkili olmuştur. Nitekim bu endişeler dikkate alınmış olacak ki Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3 Temmuz 1330 (16 Temmuz 1914) tarihinde Musul Vilayeti ile Zor ve Urfa mutasarrıflıklarına şifreli yazılar göndererek Aneze Aşireti'nin buldukları yerlerden kaldırılmayarak Urfa, Zor ve gerektiğinde Musul'dan kâfi miktar kuvvet sevkiyle muhafaza edilmesini ve muhtemel saldırı teşebbüslerinin önlenmesini emretmiştir. Ancak bu talimatın üzerinden çok geçmeden Urfa Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir yazı Aneze Aşireti'nin tekrardan iskânı meselesini gündeme getirmiştir. İlgili yazıda mutasarrıflık Anezelilerin eski yerleşim birimlerine iadelerinin onları mağdur edeceğini kabul etmekle beraber, ilgili aşirete mensup grupların Bağdat demiryolu güzergâhı üzerinde yer almalarının tehlike arz ettiğini ve onların diğer aşiretler ile olası çatışmalarının tam zamanında haber alınması mümkün olmadığı için Musul ve Zor'dan gönderilecek kuvvetlerin artık işlevselliğini kaybettiğini ileri sürmüştür. Bu sebeplerden ötürü de Anezelilerin iskânları ile birlikte Urfa ve çevresine gelmeleri men edildiği takdirde sükûn ve asayişin daha iyi temin edilebileceğini ifade etmiştir. Nitekim Urfa Mutasarrıflığının bu yazısını dikkate alan Dâhiliye Nezareti 7 Temmuz 1330 (20 Temmuz 1914) tarihinde Zor Mutasarrıflığına şifreli bir telgraf göndererek iskân talebinin kabul edildiğini belirtmiş ve Anezelilerin daha fazla tahribatta bulunmalarını engellemek için hazırlıkların şimdiden başlamasını talep etmiştir¹⁵.

İskân işlemlerinin başladığı sırada Anezeliler buldukları noktalarda asayiş bozmaya yönelik eylemlerine devam etmişlerdir. Urfa Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 9 Temmuz 1330 (22 Temmuz 1914) tarihli telgrafta Anezelilerin demiryolu hattı boyunca gerçekleştirdikleri saldırılarda ciddi bir artış olması nedeniyle hattın muhafazasının artık sağlanamadığı belirtildikten sonra Rakka ve Harran gibi noktalarda yaşayan aşiretlerin de onlara karşı taarruzlarının önlenmesi için iskân uygulamasının bir an önce gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Buna mukabil Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Musul ve Diyarbakır vilayetleriyle Urfa Mutasarrıflığına gönderilen 20 Temmuz 1330 (2 Ağustos 1914) tarihli şifreli telgrafta ise Lis Aşireti ve Karakeçili Aşireti¹⁶ üyelerinin Harran civarında bulunan Anezeliler üzerine hücum ederek

¹⁵Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, Şifre Kalemi, 433/82. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. EUM. ŞFR.) olarak kısaltılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti, İdarî Kısım Belgeleri, 169/2. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. İD.) olarak kısaltılmıştır. BOA. DH. ŞFR., 43/34; BOA. DH. ŞFR., 43/32; BOA. DH. ŞFR., 43/35; BOA. DH. ŞFR., 43/50; BOA. DH. ŞFR., 433/120; BOA. DH. ŞFR., 41/240.

¹⁶Oğuzların Kayı Boyu'na mensup olan Karakeçili Aşireti'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan kolları genellikle "Türkmen" veya "Ekrad" isimleri ile anılmaktadır. Bu isimler de Karakeçilileri daha çok idarî ve sosyal açıdan tanımlamak için kullanılmaktadır. Her ne kadar bazı belgelerde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bulunan Karakeçililerin bazı kolları Kürt asıllı gösterilse de aşireti temsil eden şahıslar arasında Gündoğmuş, Güvendik, Budak vb. Türk isimlerinin kullanılması bu iddiayı çürütmektedir. Bu konuda bkz: Üçler Bulduk, "İdari ve Sosyal Açısından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30, (Ayrı Basım 1998), s. 40; Faruk Sümer, "Karakeçili", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, (2001), s. 428. Ayrıca yukarıdaki örnekleri desteklemesi bakımından Ziya Gökalp eserinde Urfa ve çevresinde yaşayan Karakeçili Aşireti için şunları ifade etmiştir: "Viranşehir Milli'sinin komşu ve rakibi Karakeçi kabilesidir. Bu kabile, isminin de anlattığı gibi Bursa'daki Karakeçi'nin bir koludur. Fakat, Türkçeyi unutarak köylerden biridir. Bundan başka Karacadağ'ın güneyinde Kanklı madrabı vardır. Bu isim Kanklıların da vaktiyle Karakeçi'ye komşu olarak yaşadıklarını gösterir. Türkân aşireti de Karakeçi'ye komşudur. Zaten evvelce Türkân aşireti, Karakeçi kabilesine tabi iken İbrahim Paşa zamanında zorla Milli'ye tabi ettirildi. "Türkân" Oğuz'un "Beğdili" boyundan olduğu gibi Karakeçi içinde de Beğdili köyleri vardır". Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında*, s. 39.

mallarını gasp ettikleri ve bu mallar geri alınmazsa ilgili aşiretin karşı saldırıya geçeceği bildirilerek gerekli önlemlerin alınması talep edilmiştir¹⁷.

Anezelilerin iskân işlemleri devam ederken seferberlik ilan edilmiş ve tüm Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi Suriye ve Irak'ta yer alan kuvvetler muhtemel savaş ihtimaline karşı yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. Nitekim bu husus da ilgili süreçte iskân uygulamasını doğrudan etkileyen bir konu olarak ön plana çıkmıştır. Zira Anezelilerin iskânı sırasında yer alması gereken birliklerin seferberlik nedeniyle başka noktalara kaydırılması veya merkeze çekilmesi iskân uygulamasının sekteye uğramasına neden olmuştur. Zor Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 2 Ağustos 1331 (15 Ağustos 1915) tarihli telgrafta, 29 Temmuz 1330 (11 Ağustos 1914) tarihinde Aneze Aşireti'nin buldukları meralarından Zor Livası dâhiline avdetleri için Rakka'ya bir müfreze sevk edildiği fakat seferberliğin ilanı nedeniyle Jandarmaya olan ihtiyaç baş göstermesi ile ilgili birliğin şimdilik oradan aldırıldığı ve jandarma kumandanlığının iskân uygulaması için seferberliğin bitişini işaret ettiği belirterek izahat talep edilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti konu ile ilgili Urfa Mutasarrıflığına 7 Ağustos 1330 (20 Ağustos 1914) tarihinde bir yazı yazarak jandarma kumandanlığının bu açıklamasını doğrulamıştır¹⁸.

Seferberliğin ilanı iskân işlemlerini sekteye uğrattığı gibi aynı zamanda Aneze Aşireti'nin gözetim altında tutulmasından sorumlu yerel yönetim birimlerinin de elini zayıflatmıştır. Anezelilerin ikamet ettikleri noktalarda yer alan ordu birliklerinin kaydırılmaya başlanması ile ciddi bir güvenlik açığı oluşacağını düşünen yerel yönetim birimleri hali hazırda ciddi asayiş problemlerine sebep olan bu aşiretin mevcut durumdan istifade ederek daha fazla eylemlere girişeceğini düşünmüşlerdir. Bu nedenden ötürü de hiç olmazsa bazı birliklerin yerlerinde kalmalarının önemli olduğunu merkeze ifade etmeye başlamışlardır. Urfa Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 12 Ağustos 1330 (25 Ağustos 1914) tarihli acil kodlu telgrafta, Anezelilerin bu havalide kaldığı müddetçe muhafazaları için ciddi bir kuvvete ihtiyaç duyulduğu halde onların kontrolünden sorumlu Urfa Jandarma Taburunun dörtte üçünün hareket emri aldığı ve bilhassa süvari jandarmalarının ayrılmasının ciddi manada güvenlik açığına sebep olacağı beyan edilmiştir. Bir gün sonra Urfa Mutasarrıflığı Dâhiliye Nezaretine ilgili telgrafının devamı şeklinde şifreli bir yazı daha göndererek Anezelilerin saldırılarının engellenmesi için hiç olmazsa ester (katır) süvari jandarmalarının yerlerinde bırakılmasını talep etmiştir¹⁹.

Yerel yönetim birimlerinin asayiş sorununu ön plana çıkararak kalmasını arzuladıkları ordu birliklerinin eksiklikleri çok geçmeden daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır. Zira Anezeliler savaş bölgelerine kaydırılan birliklerin etkisiyle kısa sürede buldukları noktalardaki konumlarını güçlendirmişler ve diğer aşiretler üzerinde ciddi bir tahakküm kurma imkânı elde etmişlerdir. Bu durum da devlet aygıtını temsil eden yerel yönetim birimlerinin giderek etkisizleşmelerine ve artık varlıklarının sorgulanmaya başlanmasına sebebiyet vermiştir. Urfa ve Diyarbekir mutasarrıflıklarından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 5 Nisan 1331 (18 Nisan 1915) tarihli yazıda; öteden beri asayiş bozan eylemler içerisinde yer alan Anezelilerin bu kez Rakka'ya gelerek buradaki halkı sindirdikleri, halkın korkudan hükümete müracaat edemeyerek baskı altında ezildiği ve onların asıl ikamet yeri olan Zor Kazası'na aldırılmaları için mutasarrıflığa tebligat yapıldığı ifade edilmiştir. Bu yazının üzerinden çok geçmeden 13 Nisan 1331 (26 Nisan 1915) tarihinde Urfa Mutasarrıflığı Dâhiliye Nezaretine bir telgraf daha

¹⁷BOA. DH. ŞFR., 434/44; BOA. DH. ŞFR., 43/143; BOA. DH. ŞFR., 435/50.

¹⁸BOA. DH. ŞFR., 44/65; BOA. DH. ŞFR., 437/23.

¹⁹BOA. DH. ŞFR., 438/65; BOA. DH. ŞFR., 438/66.

göndererek Aneze Aşireti'nin Karakeçili ve Milli²⁰ aşiretleri ile birleşerek çevredeki diğer aşiretlere saldırılar gerçekleştirmeyi düşündüğünü ve senelerden beri bu tarz eylemlere girişen Anezelilerin muhafazası için Harran'a bir kuvvet gönderilmiş olsa da bunların Zor'a iadeleri yapılmadığı müddetçe eylemlerinin asla engellenemeyeceğini vurgulamıştır. Urfa Mutasarrıflığının yazıları üzerine Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti biri 19 Nisan 1915 (2 Mayıs 1915) diğeri 27 Nisan 1915 (10 Mayıs 1915) tarihlerinde Orduyu Hümayun Başkumandanlık Vekâletine acil kodlu iki telgraf göndererek meselenin çözümü ve sonucunun acilen kendisine bildirilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Harbiye Nezareti 2 Mayıs 1331 (15 Mayıs 1915) tarihinde Dâhiliye Nezaretine bir telgraf göndererek Anezelilerin buldukları yerlerden çıkarılmaları için 6'ncı Ordu Kumandanlığı Vekâletine tebligat yapıldığını ve cevabının süratle bildirileceğini arz etmiştir. Dâhiliye Nezareti aynı gün bu kez Halep Vilayetine bir yazı göndererek Anezelilerin Halep Vilayeti sınırları içerisine iskânlarının uygun görüldüğünü ve ilgili karar sebebiyle onlar tarafından bağışlanacak iki bin devenin askerî birliklere tesliminin sağlanmasını talep etmiştir. Nitekim 6'ncı Ordu Kumandanlığının konuyla ilgili cevabi bir yazı kaleme almasından sonra da meselenin 4'ncü Ordu Kumandanlığına intikali sağlanmış ve bu süreçte Dâhiliye Nezareti ile Urfa, Zor ve Diyarbakir arasında çeşitli telgraf yazışmaları gerçekleşmeye devam etmiştir. Nihayetinde 4'ncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa 14 Haziran 1331 (27 Haziran 1915) tarihinde Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya ithafen bir yazı kaleme alarak meseleyi farklı bir boyuta taşımıştır. Cemal Paşa, yazısının başında Aneze Aşireti'nin evvelden beri Halep'te ikamet etmekte iken burada sebep olduğu uygunsuz eylemler nedeniyle üç sene evvel Zor'a ilhak edilmiş olduğunu ve Bağdat'ta valilik görevini ifa ettiği dönemde ilgili aşiretin eski yerine iadesini talep etmesine rağmen kendisinden sonra bu işin hala yapılmadığını belirtmiştir. Yazısının devamında ise Anezelilerin Halep'e dönme konusunda çok istekli olduklarını belirttikten sonra iane (bağış) şartı olmaksızın onların bu taleplerinin bir şekilde karşılanması gerektiğinin altını çizmiştir. Fakat Cemal Paşa'nın bu isteğine sıcak bakılmamış olacak ki Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 21 Haziran 1331 (4 Temmuz 1915) tarihinde 4'ncü Ordu Kumandanlığına telgraf çekerek Anezelilerin Halep'e iadelerinin eski sorunları nüksettireceğini öne sürüp onların Halep yerine Rakka'ya yerleştirilmelerinin daha uygun olduğunu belirtmiş ve İskân-ı Aşair ve Muhâcirin Müdüriyeti²¹ ile İdâre-i Umumiye Dâhiliye Müdüriyetine tebligatlar yaparak meseleye son noktayı koymuştur. Diğer yandan Urfa Mutasarrıflığı ise bu karara rağmen Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 20 Haziran 1331 (3 Temmuz 1915) ve 24 Haziran 1331 (7 Temmuz 1915) tarihli yazılarında Aneze Aşireti ile diğer aşiretler arasında huzursuzluğun sürdüğünü iddia edip Anezelilerin iskân işlemlerinin en azından Zor Sancağı dâhiline doğru gerçekleştirilmesi için girişimde bulunmaya devam etmiştir²².

²⁰Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun en büyük aşiretlerinden birisi olan Milli Aşireti özellikle II. Abdülhamit döneminden itibaren devlet ile yakın ilişkiler kurarak ciddi imtiyazlar elde etmiş ve bulunduğu noktaların siyasi, sosyal ve ekonomik yapısını derinden etkilemiştir. Bu bağlamda Hamidiye Alayları içerisine dâhil olarak bulunduğu noktalarda asayişin temin edilmesinde önemli bir rol oynayan Milli Aşireti, bazen de elde ettiği bu ayrıcalığı suiistimal etmesi ile ön plana çıkmıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Oktay Bozan, "20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği", *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 4, S. 10, (Mart 2017), s. 183-194; Bozan, "20. Yüzyılın Başında", s. 1-46; Günay, "II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında", s. 103-132.

²¹İlgili kurumun adı ve etkinliği üzerine dönen tartışmaları analiz eden bir çalışma için bkz: Volkan Marttin, "Bir Osmanlı Kurumunun Adı ve Etkinliği Üzerine", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2, S. 5, (Aralık 2011), s. 14-30.

²²Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, Dördüncü Şube Belgeleri, 2/64. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. EUM. 4. ŞB.) olarak kısaltılmıştır. BOA. DH. ŞFR., 477/59; BOA. DH. ŞFR., 53/9; BOA. DH. ŞFR., 478/68; BOA. DH. EUM. 4. ŞB., 2/47.

Anezelilerin Halep'e dönme ihtimallerinin ortadan kalkması ile birlikte onların Zor, Rakka, Harran ve Urfa ekseninde gerçekleştirdikleri saldırılarda ciddi bir artış yaşanmaya başlamıştır. Ancak bu saldırıların daha öncekilerden farklı olarak Posta ve Telgraf hatlarını daha fazla kapsaması üzerine Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 2 Mayıs 1332 (15 Mayıs 1916) tarihinde Halep Vilayeti ile Zor ve Urfa mutasarrıflıklarına şifreli yazılar göndererek Aneze urbanının posta ve telgraf hatlarına tecavüzlerinin engellenmesini talep etmiştir. Bu yazının üzerinden bir gün sonra bu sefer Urfa Mutasarrıflığı Dâhiliye Nezaretine bir telgraf çekerek Karakeçili, Aneze ve Şammar aşiretlerinin birbirlerine saldırımları nedeniyle liva dâhilinde yeterli miktarda kuvvet olmaması hasebiyle onları dağıtmak için 4'ncü Ordu Kumandanlığından destek kuvvet talep edildiğini beyan etmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti Anezeliler ile ilgili somut bir adım atarak onların kâfi kuvvet denetiminde buldukları noktalardan çıkarılarak Bağdat demiryolu hattına doğru sürülmesine²³ karar vermiştir. Ancak bu karar olumlu bir netice vermediği gibi daha büyük sorunların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Zira Anezeliler çok geçmeden Bağdat demiryolu hattı istasyonlarında görev yapan işçilere saldırılar gerçekleştirmeye başlayarak Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin yeni kararı ile Haziran ayı içerisinde ilgili hat civarından ayrılmak zorunda bırakılmışlardır²⁴.

Öte taraftan Anezeliler Bağdat hattı civarından uzaklaştırılmalarına rağmen asayiş bozan eylemler gerçekleştirmeye devam etmişlerdir. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Halep Vilayeti ile Urfa ve Zor mutasarrıflıklarına gönderilen acil kodlu 13 Temmuz 1332 (26 Temmuz 1916) tarihli yazıda; Şamiye mıntkasında yer alan Aneze Aşireti'ne mensup grupların hem kendi ikamet noktalarında hem de Rakka ile Ebu Hureyre adı verilen yerde Almanya Sefaretine ait posta çantasını gasp ettikleri, bunlar içerisinde düşman casusu olma ihtimali bulunduğu ve yakalanmaları için destek kuvvetler ile birlikte iki yüz kişiden mürekkep bir jandarma kuvvetinin sevk edildiği ifade edilmiştir. İsyancı gruplar etkisiz hale getirildikten sonra yakalanmalarında büyük pay sahibi olan Rakka Kaymakam Vekili Fahri Efendi'nin mecidi nişanla taltifi ve Harran Kaymakamlığına tayini 23 Temmuz 1332 (5 Ağustos 1916) tarihinde Urfa Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine yazılmıştır. Ancak Osmanlı Devletinin savaştaki konumu ve İngilizlerin çabaları ile aşiretleri isyana teşvik eden Şerif Hüseyin'in²⁵ kışkırtmaları neticesinde yeniden tecavüzlere girişme ihtimali bulunan Aneze ve Şammar aşiretlerine karşı önlemler alınması gerektiği ilerleyen süreçte Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından Halep ve Musul vilayetleriyle Zor ve Urfa mutasarrıflıklarına bildirilmeye devam etmiştir. Kısa süre sonra Urfa Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine çekilen 12 Nisan 1333 (12 Nisan 1917) ve 21 Mayıs 1333 (21 Mayıs 1917) tarihli telgraflarda; Bağdat'ın sükûtu ile birlikte Şerif'in oğlunun orada halife olduğu, artık Şerif'in Aneze Aşireti'nin ikamet ettiği noktaları tek tek ele geçireceğine dair bazı

²³Esasında I. Dünya Savaşı boyunca demiryolu hatları üzerine güvenliğe dayalı sebeplerden ötürü herhangi bir iskân işleminin gerçekleştirilmemesine özen gösterilmiştir. Ancak metinde de ifade edildiği üzere bazen bu uygulamanın dışına çıkmıştır. Kanaatimizce bu durumun temel sebebi merkez ile yerel yönetim birimleri arasında savaş sırasında koordinasyonun kaybolması ile alakalıdır. Nitekim Fuat Dünder da eserinde bu çelişkiye vurgu yapmış ve incelediği arşiv kayıtları doğrultusunda demiryolu güzergâhlarına doğru gerçekleştirilen iskân uygulamalarının sebebinin izah etmeye çalışmıştır. Dünder, *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları*, s. 94-95.

²⁴BOA. DH. ŞFR., 64/32; BOA. DH. ŞFR., 519/13; BOA. DH. ŞFR., 64/100 I; BOA. DH. ŞFR., 64/241; BOA. DH. ŞFR., 65/69.

²⁵Şerif'in 1916 Haziran'ında oğulları ile beraber başlattığı ayaklanmayı etkisiz hale getirebilmek için Aneze Aşireti'nin de ikamet ettiği Suriye ve diğer Arap beldelerinde birtakım faaliyetler icra edilmiştir. Nitekim bu faaliyetler temel olarak Şerif Hüseyin'in konumunun zayıflatılması ve onun başlattığı isyan hareketinin Arap coğrafyasının tamamına yayılmadan etkisiz hale getirilmesi etrafında şekillenmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar*, Çev., Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 221-226.

propagandaların yapıldığı ve bu bağlamda bazı kabilelerin Anezelileri etki altına almak için onlara birtakım mektuplar dağıttığı beyan edilerek bölgedeki hareketliliğe dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu propagandalar etkili olmuş olacak ki Aneze Aşireti'nin Bağdat ve çevresinde ikamet eden kolları 1917 yılının Haziran ayı ile beraber İngilizlerin işgal harekâtına doğrudan destek vermeye başlamışlardır. Nitekim İngiltere Devlet Arşivi'nden elde edilen rapor doğrultusunda oluşturulan *Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-18* isimli eserde bu konu ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır: “1915'in başlarında Zafir'deki küçük bir Bedevi kabile ile iki yarı göçebe Iraklı aşiret, **Uceymi**'ye karşı bizim lehimize birleşerek güney kısmı kurdular, kuzey kısım da 1917-18 kışında Samave'nin işgali sırasında boyun eğerek bağlılığını sundu. Daha da önemlisi, doğudaki gruplara, tüm Suriye çölüne yayılmış olan güçlü Aneze Federasyonu'nun katılmasıydı. Doğu Aneze'nin şeyhülmeşayih **Fahd İbni Haz'al**, Haziran 1917'de Bağdat'a gelerek bizimle, sadakatle bağlı kaldığı bir anlaşmayı imzaladı. Bir çöl beyinin otoritesi, göçebe aşiretleri kontrol altında tutmakta çok işe yarayabilir”²⁶

Aneze Aşireti'ne yönelik gerçekleştirilen propagandaların taşra-merkez ilişkilerine yansımaları kısa sürede kendisini göstermiştir. İlk etapta Urfa Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 31 Temmuz 1333 (31 Temmuz 1917) ve 4 Eylül 1333 (4 Eylül 1917) tarihli iki ayrı telgrafta; gözetim altında tutulmasına rağmen Aneze Aşireti'nin bütün urbanı ile birlikte Harran Kazası'nın köylerine hücum etmesinin engellenemediği, aşiret reisi Muheccim Bey'in adamı Veciye'nin Siverek cihetinden kaçırdığı silahlardan bir kısmının ele geçirildiği ve Aneze dışında Urfa'da şekavette bulunan başka aşiret olmadığı ifade edilmiştir. Daha sonra ise bu kez Dâhiliye Nezareti İdâre-i Umumiye Dâhiliye Müdüriyeti 29 Nisan 1334 (29 Nisan 1918) tarihinde Zor Mutasarrıflığına acil kodlu bir yazı göndererek Aneze Aşireti'nin Fırat'ın doğusuna geçmesine engel olunması nedeniyle aşiret üyelerinin bir kısmının düşman tarafına geçtiği geri kalanlarında isyan etme tehlikesi olduğunun Başkumandanlık Vekâletinden beyan edildiğini belirtip hakikati halin bir an önce kendisine bildirilmesini talep etmiştir. Son olarak yine Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti bir önceki yazının eki bağlamında Diyarbekir ve Halep vilayetleri ile Zor ve Urfa mutasarrıflıklarına gönderdiği 9 Mayıs 1334 (9 Mayıs 1918) ve 18 Mayıs 1334 (18 Mayıs 1918) tarihli şifreli telgraflarda bir taraftan Aneze Aşireti'ne mensup grupların el-Cezire'ye girmesinin hangi sebepten men edildiğini sormuş diğer taraftan da bunların kuzeye hareketlerine müsaade edilip edilmemesi hakkında Başkumandanlık Vekâletinin vereceği kararın ayrıca bildirileceğini ifade etmiştir²⁷.

Sonuç

XVII. yüzyıla kadar tarih sahnesinde etkili bir figür olarak yer almayan El Aneze Aşireti, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Suriye ve Irak'ta asayiş problemlerine sebep olmaya başlamış ve diğer aşiretler üzerinde ciddi bir tahakküm kurma imkânı elde etmiştir. Bu gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti, zaman zaman Anezelilerin ikamet ettiği noktalara tecrübeli devlet adamları göndererek zaman zaman da paralı milis kuvvetleri kullanarak onların etkinliklerini ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Fakat ilgili süreçte ifade edilen noktalarda iç dinamiklerin merkezi devlet sisteminin aleyhinde tekâmül etmesinden ötürü bunda tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Bu husus da El Aneze Aşireti ekseninde değerlendirildiğinde, XX. yüzyıla girilirken aşiret-devlet ilişkisinde büyük bir kırılmaya sebebiyet vermiş ve aşiret kavramının yavaş yavaş devlet aygıtının rolünü üstlenmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim Aneze Aşireti'nin çok geçmeden bulunduğu noktalarda devlet aygıtının rolünü üstlenip daha

²⁶*Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-1918*, s. 29-30, 61; Özeydin, “Aneze”, s. 196; *BOA. DH. ŞFR.*, 66/70; *BOA. DH. ŞFR.*, 66/71; *BOA. DH. ŞFR.*, 527/64; *BOA. DH. ŞFR.*, 75/121; *BOA. DH. ŞFR.*, 554/24; *BOA. DH. ŞFR.*, 554/111.

²⁷*BOA. DH. ŞFR.*, 561/17; *BOA. DH. ŞFR.*, 86/286; *BOA. DH. ŞFR.*, 87/186; *BOA. DH. ŞFR.*, 87/88; *BOA. DH. EUM.* 6. ŞB., 22/46.

etkin bir profil çizmeye başlaması ve Birinci Dünya Savaşı'na giden süreçte özellikle Şammar Aşireti ile birlikte diğer aşiretleri sindirerek ilgili yerlerde hakim unsur haline gelmesi daha büyük sorunların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Seferberliğin ilanı ile Osmanlı ordu birliklerinin cephe hatlarına yönlendirilmelerini büyük bir fırsat olarak gören Anezeliler cephe gerisinde asayişin daha fazla bozulmasına neden olmuşlar ve bir nevi güvenlik açığının oluşmasına aracılık etmişlerdir. Bunun üzerine Anezelilerin cephe gerisinde neden olduğu asayiş problemlerini ortadan kaldırmak amacıyla ilgili aşirete mensup grupların buldukları noktalardan çıkarılarak ağırlıklı olarak Zor'a sürgün edilmesine, bir nevi zorunlu göçe tabi tutulmasına karar verilmiştir. Ancak bu karar onların iskânını gerçekleştirmesi gereken ordu birliklerinin cephe hatlarında yer almaları nedeniyle bir türlü uygulanamamıştır. Bu gelişme sonucunda da Anezeliler bilhassa Urfa ve Rakka civarında eşkıyalık hareketleri gerçekleştirmeye devam ederek posta ile telgraf hatlarına daha fazla zarar vermeye başlamışlardır. İlgili durum karşısında Anezelilerin faaliyetlerini engelleyebilmek amacıyla kısa sürede olsa onların Bağdat demiryolu hattı boyunca iskân edilmelerine karar verilmiştir. Ancak Anezelilerin Bağdat hattı istasyonlarında çalışan işçilere saldırımları üzerine bu uygulamadan vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. Netice itibarıyla Anezeliler de savaşın son safhasında hem Irak hem de Suriye'de Osmanlı ordu birliklerinin güç kaybetmesi ile İngilizler lehinde hareket etmeye başlamışlardır.

Kaynakça

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi²⁸

- A- Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, Dördüncü Şube Belgeleri (DH. EUM. 4. ŞB.)
- B- Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, Altıncı Şube Belgeleri (DH. EUM. 6. ŞB.)
- C- Dâhiliye Nezareti, İdarî Kısım Belgeleri (DH. İD.)
- D- Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, Şifre Kalemi (DH. EUM. ŞFR.)
- E- Dâhiliye Nezareti, Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH. MUI.)
- F- Dâhiliye Nezareti, Tesrî-i Muâmelât ve Islahat Komisyonu Muâmelât (DH. TMİK. M.)
- G- Yıldız Perakende Evrakı, Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK.)

2- Kaynak Eserler, Araştırma ve İncelemeler

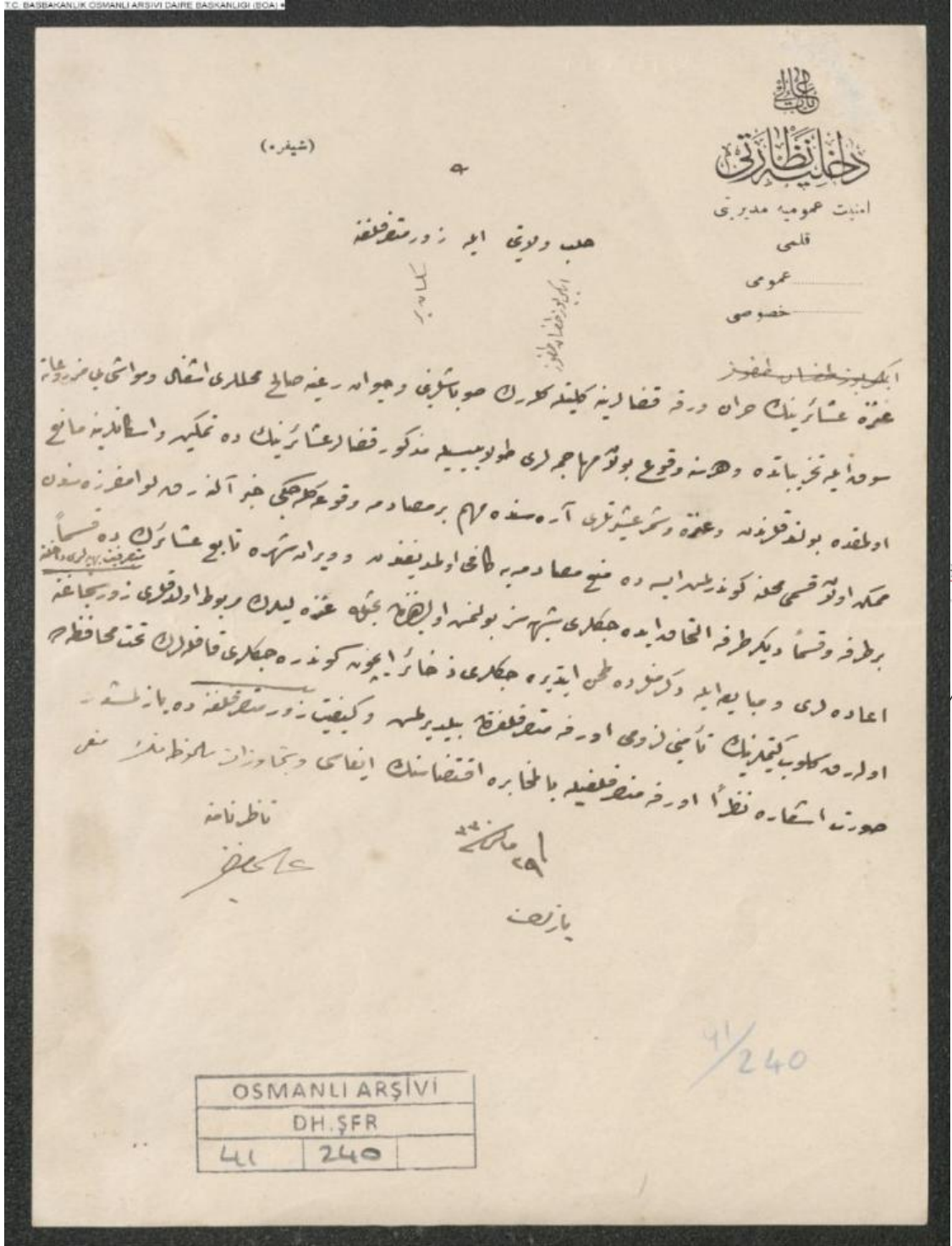
- AKKUŞ, Turgay; "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Bursa'da Sevk ve İskân Uygulamaları ve Sonuçları", *OTAM*, 23, (2008), s. 1-52.
- Auler Paşa, *Hicaz Demiryolu İnşa Edilirken -I*, Çev., Eşref Bengi Özbilen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- BEŞİKÇİ, Mehmet; *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

_____ ; "Birinci Dünya Savaşı'nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Edit., Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (İstanbul 2010), s. 147-171.

²⁸Arşiv belgelerinin numaraları metin içerisinde verilmiştir.

- BEYOĞLU, Süleyman; “Ermeni Propagandasının Gölgelediği Gerçek: Tehcir Kanunu ve I. Dünya Savaşı’nda Arap Tehciri”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 11, (İstanbul 2004), s. 31-52.
- BİLGE, Mustafa L.; “Yemâme”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 43, (2013), s. 399-400.
- BOZAN, Oktay; “20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Milli Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33 (2): 96 (2017), s. 1-46.
- _____; “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Mardin Sancağında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri ve Ermeni Olayları”, *SBARD*, S. 25, Yıl 13, (Bahar 2015/1), s. 85-127.
- _____; “20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkivalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği”, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 4, S. 10, (Mart 2017), s. 183-194.
- BULDUK, Üçler; “İdari ve Sosyal Açından Karakeçili Aşiretleri ve Yerleşmeleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30, (Ayrı Basım 1998), s. 37-52.
- DÜNDAR, Fuat; *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- ERDOĞAN, Mert Can; “Osmanlı Taşrasında Kriz ve Dönüşüm: XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Musul, Şam ve Bağdat Eyaletleri”, *Uluslararası 1. Orta Doğu Sempozyumu Bildirileri*, C. II, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, (Ankara 2014), s. 199-214.
- GÖKALP, Ziya; *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tespitler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2011.
- GÜNAY, Selçuk; “II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu İle Kuzey Irak'ta Aşiret Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 2, (1995), s. 103-132.
- GÜNAY, Selahattin; *Bizi Kimlere Bırakıp Gidiyorsun Türk?, Suriye ve Filistin Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Irak'ta İngiliz İşgal Yönetimi 1914-1918, İngiltere Devlet Arşivi Raporu*, Der., Ali Satan, Çev., Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2016.
- KARAY, Refik Halid; *Gurbet Hikâyeleri Yer Altında Dünya Var 2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2009.
- KARTIN, Cengiz; Binbaşı Noel'in Hava Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Arşivlerindeki Gönderilerinde Kürt-Ermeni Münasebetleri”, *Yeni Türkiye*, C. 5, (2014), s. 3883-3894.
- KAYALI, Hasan; *Jön Türkler ve Araplar*, Çev., Türkan Yöney, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- KÖKSAL, Ahmet; “Giritli Sırrı Paşa'nın Bağdat Valiliği”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV/1, (Yaz 2014), s. 197-236.

- LÜLECİ, Abdullah; *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri (1914-1918)*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya 2014.
- _____ ; “Osmanlı Devleti'nde Ayrılkçı Faaliyetlere Bir Örnek: Rum Casuslar (1914-1918)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 10, S. XXXI, (Eylül 2017), s. 113- 130.
- MARTTİN, Volkan; “Bir Osmanlı Kurumunun Adı ve Etkinliği Üzerine”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2, S. 5, (Aralık 2011), s. 14-30.
- MARUFOĞLU, Sinan; *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*, Eren Yayınları, İstanbul 1998.
- MUTLU, Cengiz; “Balkan Savaşları'ndan Lozan Konferansı'na Osmanlı Devleti'nde Rumların İç ve Dış Göçleri”, *History Studies*, Vol., 4, Issue 2, (July 2012), s. 257-288.
- NAZIR, Bayram; “Irak'taki Aşiretler Hakkında Osmanlı Devlet Adamlarının Gözlemleri”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15, (Bahar 2008), s. 5-20.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim; “Aneze”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 3, (1991), s. 195-196.
- ÖZCAN, Abdülkadir; “Başı Bozuk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 5, (1992), s. 130.
- ÖZDEMİR, Mustafa; “I. Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti Tarafından Gerçekleştirilen Rum Tehciri”, *ÇTTAD*, VI/14, (2007 Bahar), s. 27-40.
- SAYDAM, Abdullah; “Tanzimat Devrinde Halep ve Musul Dolaylarında Aşiretlerin Yol Açtıkları Asayiş Problemleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1993), s. 243-255.
- SAYILIR, Burhan; “Çanakkale Kara Savaşları Sırasında Casusluk Olayları ve Türklerin Aldıkları Tedbirler”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 4, S. 8, (Ağustos 2006), s. 99-108.
- SONAT, Ramazan; *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devletinin Muhasım Devlet Tebaası Politikası (1914-1918)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2014.
- SÜMER, Faruk; “Karakeçili”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 24, (2001), s. 427-428.
- YAŞAR, Hakan; “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32, (2016 Bahar), s. 5-41.

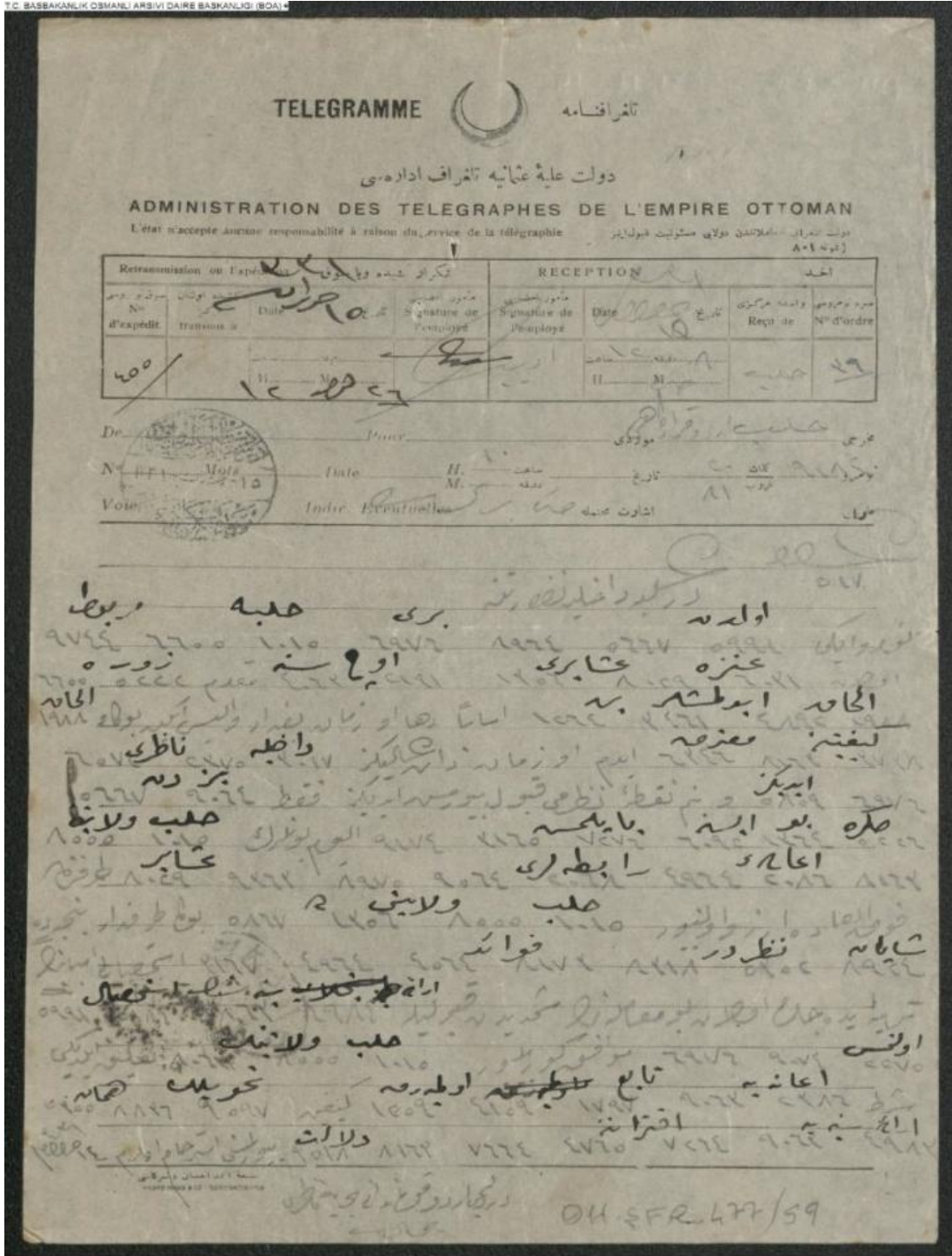

DH.ŞFR.00041.00240.001

Aneze Aşireti'ne mensup grupların Harran ve Rakka kazalarına gelerek çeşitli tahribatta bulunmaları sebebiyle bağlı buldukları Zor Sancağı'na iadelerine dair Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Halep Vilayeti ile Zor Mutasarrıflığına çekilen telgraf.

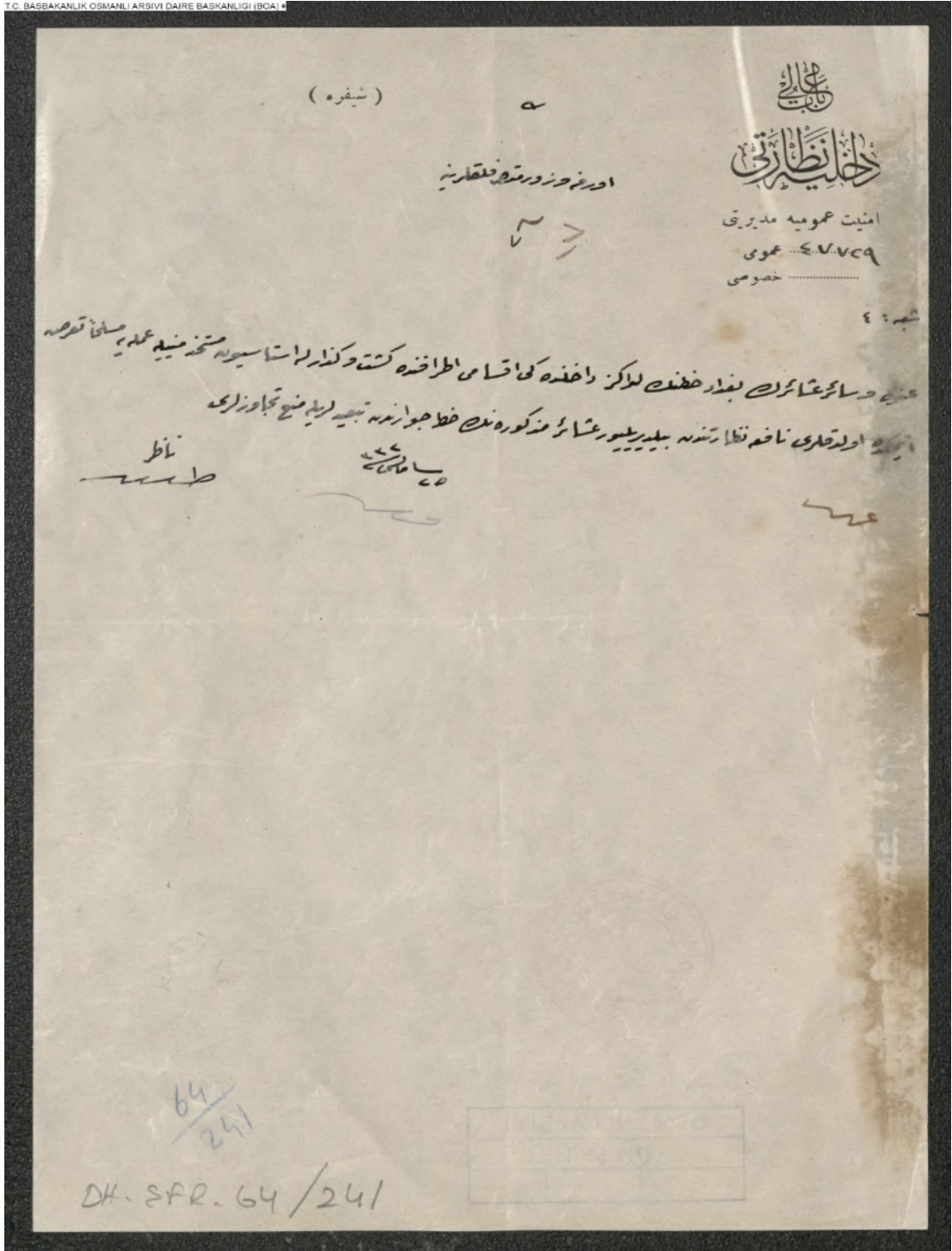

DH.ŞFR.00477.00059.001

Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa'nın Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya ithafen kaleme aldığı "önceden Halep'e bağlı iken Zor'a ilhak edilmiş olan Aneze Aşireti'nin tekrar Halep'e bağlanması" gerektiğine yönelik yazısı.

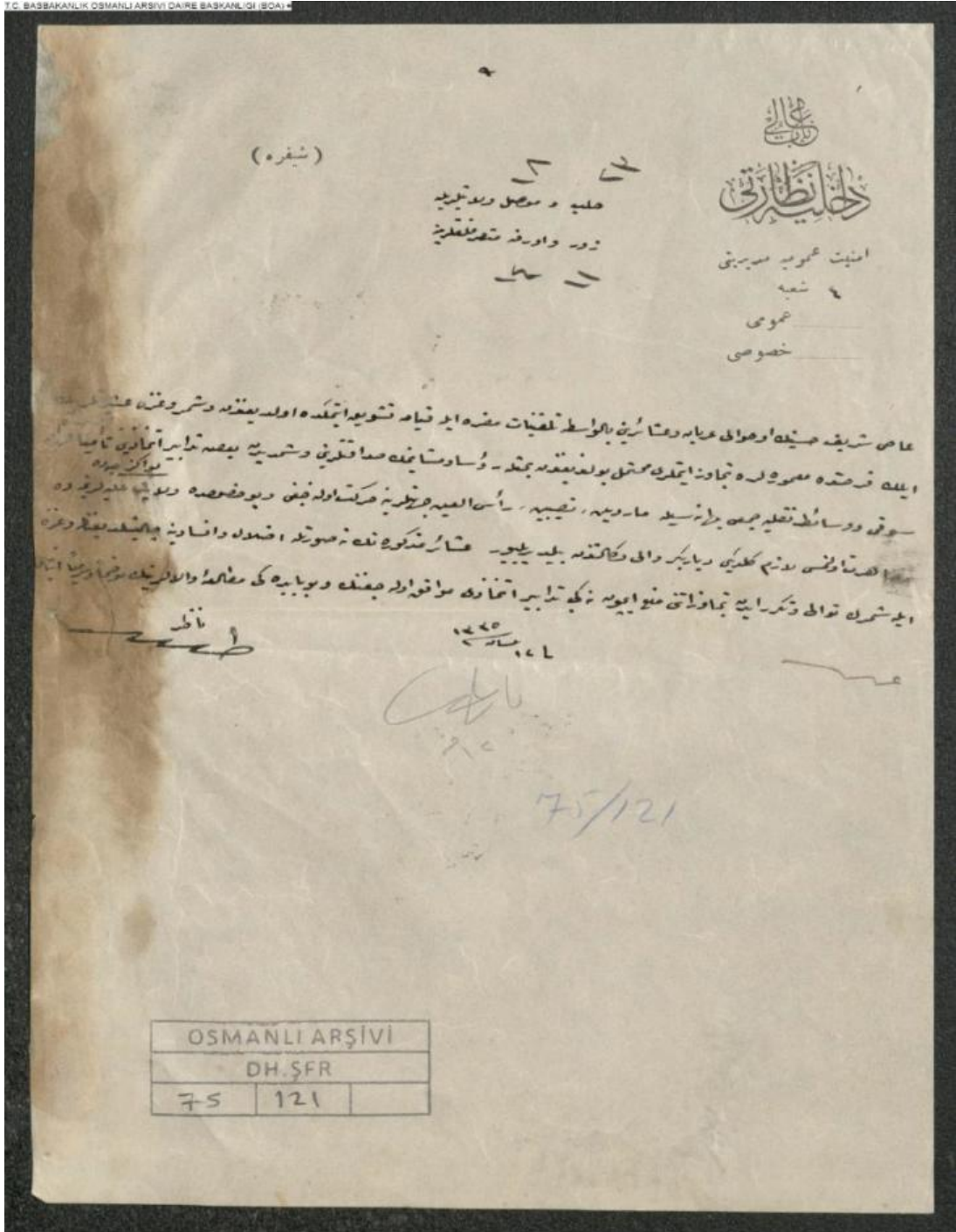
(BOA. DH. ŞFR., 477/59.)

DH.ŞFR.00064.00241.001

Bağdat hattı istasyonlarında görevli ameleye silahlı saldırıda bulunan Aneze ve sair aşiretlerin hat civarından uzaklaştırılmalarına dair Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Urfa ve Zor mutasarrıflıklarına çekilen telgraf.

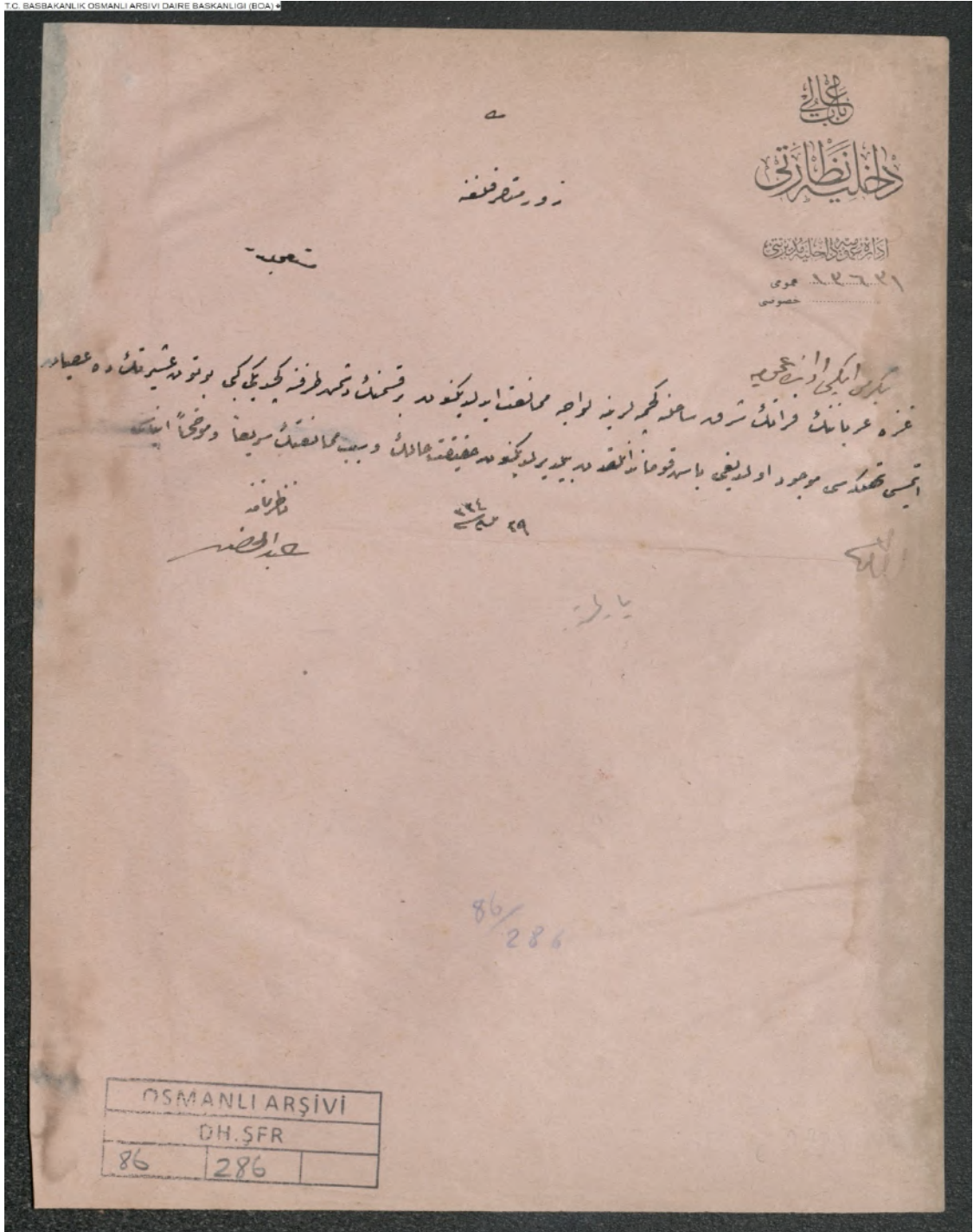
(BOA. DH. ŞFR., 64/241.)

DH.ŞFR.00075.00121.001

Urbanı ve aşiretleri isyana teşvik eden Şerif Hüseyin'in kışkırtmaları sonucu tecavüzlere girişme ihtimali bulunan Aneze ve Şammar aşiretlerine karşı alınabilecek önlemlerin bildirilmesine dair Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Halep ve Musul vilayetleri ile Zor ve Urfa mutasarrıflıklarına çekilen telgraf.

(BOA. DH. ŞFR., 75/121.)

DH.ŞFR.00086.00286.001

Dâhiliye Nezareti İdâre-i Umumiye Dâhiliye Müdüriyetinin Başkumandanlık Vekâletinin yazısına atfen Zor Mutasarrıflığına gönderdiği “Aneze urbanından bir kısmının Fırat’ın şark sahiline geçirilmemeleri sebebiyle düşman tarafına geçtiği diğerlerinin de isyan edebileceği” yönündeki telgrafı.

(BOA. DH. ŞFR., 86/286.)